

Góra, Władysław

"Pierwsze lata władzy ludowej na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1944-1948", Benon Dymek, Warszawa 1978 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 8, 297-300

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Benon D y m e k, *Pierwsze lata władzy ludowej na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1944—1948*, Warszawa 1978, ss. 205.

B. Dymek, znany badacz dziejów dawnego województwa warszawskiego, przygotował książkę mającą wszystkie walory pracy popularnonaukowej, ale opartej na solidnej bazie źródłowej i dobrym warsztacie naukowym. Zasługuje ona na uwagę z trzech przede wszystkim względów:

1) stanowi dobry przykład pracy regionalnej, w której autor potrafił wydobyć obok pewnych ogólnokrajowych prawidłowości również specyfikę omawianego regionu;

2) jest udaną i w zasadzie pierwszą próbą całościowego przedstawienia dziejów dawnego woj. warszawskiego w pierwszym powojennym pięcioleciu, dzięki temu stanowi ważny przyczynek do dalszych pogłębionych badań nad powojenną historią tego regionu. Żaden też historyk, który aktualnie lub w przyszłości podejmie badania nad dziejami Mazowsza, nie będzie mógł pominąć pracy B. Dymka;

3) przekazuje Czytelnikowi spory zasób faktów oraz nazwisk miejscowych działaczy, tym samym spełniać może ważne funkcje polityczne i wychowawcze, dostarczając młodemu pokoleniu wiedzy o trudnych początkach budowy socjalizmu. Potwierdza prawdę — głoszoną przez komunistów i wielokrotnie potwierdzaną przez życie — że żadna klasa nie oddaje dobrowolnie władzy i każdej rewolucji towarzyszy kontrrewolucja. O zwycięstwie zaś jednej lub drugiej strony rozstrzyga zawsze walka, choć stopień jej natężenia i formy mogą mieć różny charakter.

Podkreślając znaczenie omawianej książki należy jeszcze przypomnieć i ten fakt, że dawne woj. warszawskie, obejmujące teren niemal całego historycznego Mazowsza oraz Kurpie i Podlasie, było i jest do dziś zapleczem Warszawy. Powiązania Warszawy z ty-

mi terenami były niezwykle bliskie, a oddziaływanie stolicy na całe Mazowsze, a zwłaszcza powiaty podstoleczne bardzo silne.

Praca składa się z pięciu rozdziałów, ujętych w określone cezury periodyzacyjne.

Rozdział I, stanowiący niejako wprowadzenie do książki, skupia się na okresie wojny i okupacji hitlerowskiej. Omawia rabunkową politykę gospodarczą okupanta, która doprowadziła do ogromnych strat materialnych: w przemyśle związane były one z wywozem maszyn, urządzeń i surowców oraz dewastacją i zniszczeniem wielu zakładów przemysłowych. Tylko szybkiemu tempu ofensywy Armii Radzieckiej i walczącego u jej boku Wojska Polskiego zawdzięczać należy, że nie w pełni udało się hitlerowcom realizacja polityki „spalonej ziemi”. Podupało również rzemiosło, na co wpłynęło m.in. masowe wymordowanie ludności żydowskiej, tradycyjnie związanej z tą gałęzią gospodarki. Spadła wydajność rolnictwa, katastrofalnie zmniejszyło się pogłowie bydła rogatego i zwłaszcza trzody chlewnej. Straty majątku trwałego województwa oceniono na 4,5 mld zł według cen z 1939 r. Ogółem zostało zniszczonych całkowicie lub częściowo 57 985 zagród chłopskich. Straty w pogłowie koni wyniosły 30,4%, bydła rogatego — 50,3%, zaś trzody chlewnej — aż 58,2%.

Jeszcze boleśniejsze i trudniejsze do powetowania były straty ludzkie. Ogółem zginęło w trakcie działań wojennych bądź w następstwie hitlerowskiego terroru blisko 500 tys. osób, czyli ok. 20% mieszkańców omawianego regionu. Na roboty przymusowe do Niemiec okupant wywiózł z woj. warszawskiego 171 687 osób, wysiedlił w inne rejony kraju 193 464 (s. 90—91).

Sporo miejsca poświęcił Dymek również w I rozdziale utworzeniu PPR i jej wiodącej roli w organizowaniu walki wyzwolenczej z hitlerowskim najeźdźcą. Na Mazowszu i Podlasiu powstały w 1942 r. cztery okręgi PPR. Do obwodu I Warszawskiego oprócz stolicy należały: okręg Warszawa-Le-wa Podmiejska (nr 2) obejmujący tereny leżące wzdłuż tzw. linii przemysłowej (Włochy, Ursus, Piastów, Pruszków, Grodzisk Mazowiecki, Żyrardów) oraz okręg Warszawa-Prawa Podmiejska (nr 3), w którego skład wchodziły tereny na wschód od Warszawy. O więzi tych dwóch okręgów ze stolicą świadczyło m.in. to, że podlegały bezpośrednio Komitetowi Centralnemu PPR i Dowództwu Głównemu GL (od stycznia 1944 — AL). W skład obwodu II lubelskiego wchodził okręg Siedlce, obejmujący tereny powiatów siedleckiego i białopodlaskiego. W czerwcu 1944 r. okręg ten włączony został do okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska jako podokręg B. Natomiast tereny północnego Mazowsza położone między Wisłą a Narwią tworzyły okręg płocki, należący początkowo do obwodu V łódzkiego, a od kwietnia 1943 r. podległy bezpośrednio KC PPR i Dowództwu Głównemu GL (AL).

W latach 1942—1943 PPR i jej organizacja wojskowa stały się na Mazowszu poważną siłą polityczną. Ułatwiło to ich oddziaływanie i budowanie demokratycznego frontu narodowego wspólnie z lewicowymi grupami socjalistów i ludowców. Stało się to przesłanką — po niepowodzeniu prób „dogadania się” z siłami tzw. „obozu londyńskiego” — budowy załóżka konspiracyjnego aparatu władzy ludowej w województwie. Proces ten rozpoczął się po utworzeniu w noc sylwestrową z 1943 na 1944 r. Krajowej Rady Narodowej, realizującej program walki narodowyzwolenczej, jak i budowy nowej, ludowej Polski. 12 marca 1944

r. utworzyła się Wojewódzka Rada Narodowa woj. warszawskiego z działaczem PPR Henrykiem Szafrzańskim jako przewodniczącym. Odrębna WRN dla ziem woj. warszawskiego włączonych do Rzeszy powstała 9 lipca 1944 r. Jej przewodniczącym został radykalny działacz ruchu ludowego Michał Gwiazdowicz. Powstało też wiele rad gminnych i komitetów fabrycznych.

Ogólny dorobek bojowy GL i AL ocenia autor na 980 akcji i potyczek, w tym 191 dywersji kolejowych. Z tego na Lewą Podmiejską wypada 280 akcji, Prawą Podmiejską — 500, okręg płocki — 200. Nie są to liczby ostateczne.

W rozdziale II — należącym do najciekawszych w książce — autor omawia problematykę tworzenia władzy ludowej i realizacji podstawowych przemian społecznych na terenach województwa warszawskiego latem 1944 r. Podkreślić należy znaczenie aparatu władzy i wojewódzkiej administracji gospodarczej dla realizacji powyższych zadań na terenach wyzwolonych w 1945 r., którymi zajmuje się rozdział III. W obu autor analizuje problemy walki towarzyszącej tworzeniu ludowego aparatu władzy i realizacji szerokiej, rzeczywiście ludowej reformy rolnej (jej specyfiką w woj. warszawskim było wyłączenie spod parcelacji majątków w promieniu 30 km od Warszawy, w związku z przewidywaną rozbudową stolicy), omawia unarodowienie wielkiego i przeważającej części średniego przemysłu, uruchomienie szkolnictwa, odbudowę życia politycznego, społecznego i kulturalnego. Wszystkie te przeobrażenia dokonywały się w konfrontacji z „obozem londyńskim”, podziemiem politycznym i zbrojnym, ale przyniosły w efekcie znaczne wzmocnienie sił demokratycznych z PPR na czele. Towarzyszył temu poważny rozwój rewolucyjnych i demokratycznych stronnictw politycznych: PPR, PPS, SL i SD, oraz znaczne roz-

szerzenie ich oddziaływania na szersze kręgi społeczeństwa.

Specyfiką omawianego obszaru, związaną z jego podziałem w latach okupacji na tereny wchodzące w skład Generalnego Gubernatorstwa i „wcielone” bezpośrednio do Rzeszy oraz z wyzwoleniem ziem województwa w dwóch rzutach, było istnienie w początkach 1945 r. aż trzech rad wojewódzkich urzędujących w Mińsku Mazowieckim, Pruszkowie i Płocku. W celu ich zjednoczenia odbyło się w Pruszkowie 25 lutego posiedzenie członków wszystkich trzech rad wojewódzkich oraz powiatowych i miejskich. Utworzenie jednej WRN zamknęło pierwszy etap kształtowania się rad w woj. warszawskim, ułatwiło dalszą rozbudowę i umocnienie całego aparatu władzy ludowej.

W rozdziale IV autor przedstawia problemy walki o utrwalenie władzy ludowej. Zwraca słusznie uwagę na działalność obozu demokratycznego zmierzającego przede wszystkim do uruchomienia gospodarki, zapewnienia wszystkim ludziom pracy i chleba. Ta polityka PPR i sprzymierzonych z nią stronniectw prowadziła do pozyskania dla programu odbudowy i rozwoju Polski jak najszerszych mas, a w szczególności robotników i chłopów. Odbywało się to w walce z mikołajczykowskim PSL mającym znaczne wpływy w województwie, a także w konfrontacji ze zbrojnym podziemiem. B. Dymek podkreśla, że ta praktyczna, pozytywna działalność sił demokratycznych zadecydowała o ich zwycięstwie w głównych kampaniach politycznych tego okresu (referendum ludowego w czerwcu 1946 r. i wybory do pierwszego powojennego Sejmu RP w styczniu 1947 r.). Działalność zbrojna i represyjna miała mimo wszystko znaczenie wtórne, decydowała bowiem batalia o masy, a te ostatecznie wypowiedziały się przeciw PSL i popierającemu go podziemi, chociaż w walce z tym

ostatnim (woj. warszawskie należało do terenów szczególnie zagrożonych działalnością zbrojnego podziemia) zginęło wielu oddanych socjalizmowi i demokracji patriotów, najwięcej spośród członków PPR. Porażka sił reakcyjnych w wyborach sejmowych przesądziła o rychłym już zejściu z areny politycznej PSL, stanowiła również przesłankę ostatecznej likwidacji podziemia.

I wreszcie rozdział V (najkrótszy) obejmujący lata 1947—1948 jest w głównej mierze poświęcony problemowi zjednoczenia ruchu robotniczego na ideologicznej platformie marksizmu-leninizmu. Bezpośrednio po Kongresie Zjednoczeniowym (15—21 grudnia 1948 r.), bo już 23 grudnia, odbyło się pierwsze plenarne posiedzenie Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR, na którym wybrano nowe kierownictwo ze Stefanem Matuszewskim jako I sekretarzem. Wojewódzka Konferencja PZPR, która odbyła się 10 lipca 1949 r., podsumowała wyniki pierwszego okresu działalności partii i nakreśliła jej zadania związane z realizacją na terenie województwa planu sześcioletniego.

Książkę B. Dymka wzbogaca załączona kronika najważniejszych wydarzeń obejmująca lata 1944 (od powstania KRN) — 1948, wykaz podstawowej literatury wykorzystanej przez autora oraz 26 zdjęć.

Kończąc niniejszą recenzję jeszcze raz podkreślić należy takie jej oczywiste walory, jak wartość narracji, dobry język wykładu. Cenne jest również zamieszczenie ogromnej masy faktów i setek nazwisk ludzi, często już zapomnianych, którzy tworzyli naszą rzeczywistość przed trzydziestu kilku laty.

Jest też w omawianej publikacji nieco drobnych raczej potknięć i usterek, które oczywiście nie pomniejszają jej wartości. I tak na s. 140 autor **mówiąc** o utworzeniu TRJN nie zazna-

czył, że I wicepremierem został ówczesny sekretarz KC PPR Władysław Gomułka (funkcja sekretarza generalnego KC utworzona została na I Zjeździe PPR w grudniu 1945 r.), używa też tam niezbyt trafnego sformułowania „prawica ludowa” zamiast „prawica ruchu ludowego”.

Przecenione nieco zostały — według moich ocen — rzeczywiste możliwości PSL, jak również reakcyjnego

podziemia zbrojnego, które w praktyce okazało się dużo skromniejsze. Nieco zbyt słabo wydobyto również walną PPR o aktywizację samych mas, tworzenie rozmaitych organizacyjnych ram tej aktywności. Są to usterki, które w ewentualnym następnym wydaniu będą mogły być z łatwością usunięte. Celowe byłoby wprowadzenie indeksu osób i miejscowości.

Władysław Góra

Alfred Lutrzykowski, *Władza polityczna w gminie*, PWN, Warszawa 1979, ss. 320.

Autor książki na przykładzie dziewięciu gmin byłego powiatu skierniewickiego należących do województwa skierniewickiego przedstawił strukturę i mechanizm funkcjonowania ogniw władzy politycznej w gminie w latach 1973—1974. Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają, że gminne organizacje partyjne i ich instancje (PZPR i ZSL) oraz aparat państwowy (gminne rady narodowe, naczelnicy i ich urzędy) są wiodącymi ogniwami w realizacji programu rozwoju społeczno-gospodarczego i obsłudze ludności gmin.

Książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i aneksu, w tym ostatnim zamieszczono szereg tabel dokumentujących strukturę i działalność ogniw władzy politycznej w badanym obszarze.

Rozdział pierwszy (*Teoretyczne problemy władzy*) stanowi przegląd najważniejszych pozycji z literatury polskiej i obcej poświęconej problematyce władzy, przy czym uwzględniono dorobek zarówno myśli marksistowskiej, jak i niemarksistowskiej. Podejmując próbę zdefiniowania pojęcia władzy politycznej w społeczeństwie socjalistycznym, autor przyjmuje, że jej treścią jest sterowanie ogółem zjawisk i problemów ekonomicznych, politycznych, socjalnych i kulturalnych.

Natomiast system władzy określa jako organizacyjno-instytucjonalny układ partii politycznych i państwa. Ekspozuje więc w strukturze władzy organy państwowe i partie polityczne, pomija natomiast rolę organizacji młodzieżowych, społecznych, samorządowych i innych, których treścią działalności byłby tylko udział w sprawowaniu władzy politycznej.

Rozdział drugi (*System władzy politycznej najniższych ogniw terytorialnego podziału kraju w Polsce Ludowej*) zawiera opis kolejnych przekształceń ogniw władzy politycznej na najniższym szczeblu w okresie od 1944 r. do ustanowienia dwustopniowego podziału kraju w czerwcu 1975 r. Na tie ewolucji podziału terytorialnego kraju i struktury władzy w Polsce Ludowej autor określa miejsce i rolę ogniw władzy politycznej w powiecie skierniewickim.

W rozdziale trzecim (*Ewolucja podziału terytorialnego i proces tworzenia gmin w byłym powiecie skierniewickim*) A. Lutrzykowski przedstawia prace związane z przygotowaniem reformy gminnej w 1972 r. na terenie byłego województwa łódzkiego i powiatu skierniewickiego. Omówił proces realizacji decyzji politycznych i państwowych dotyczących liczby i granic nowo powoływanych gmin. Pod-